

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISHDA INNOVATSION O'YINLI TA'LIMDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI

Otaqo'ziyeva Umida Qosimjon qizi

otaqoziyevaumida826@gmail.com

+998932781501

ADPI maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1 bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutq rivojini qo'llab-quvvatlash va takomillashtirish jarayonida innovatsion o'yinli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari yoritiladi. Nutqni rivojlantirish jarayoniga zamonaviy texnologiyalar, o'yinlar, interfaol usullarni joriy etishning afzalliklari, ularning bolalarning fikrlash, muloqot va ijodkorlik qobiliyatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutqni rivojlantirish innovatsion ta'lim o'yinli metodlar maktabgacha ta'lim muloqot kompetensiyasi interfaol texnologiyalar pedagogik yangiliklar

Kirish

Maktabgacha yosh – bolada nutq faoliyatining shakllanishi uchun eng mas'uliyatli davr bo'lib, bu jarayon faqat til o'rgatish emas, balki bolaning tafakkuri, idroki, muloqot madaniyati va ijtimoiy faolligi bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy ta'lim jarayonida nutqni rivojlantirishga yangicha yondashuvlar, innovatsion metodlar va o'yin texnologiyalarini qo'llash pedagogik amaliyotda muhim o'rin egallamoqda. Chunki bola o'yin orqali atrof-olamni o'rganadi, tajriba orttiradi, muloqot qiladi va o'z fikrlarini erkin ifoda etishni mashq qiladi. Shu sababli innovatsion o'yinli ta'lim nutqni rivojlantirishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni rivojlantirishga doir mashg'ulotlarda innovatsion o'yinli texnologiyalardan foydalanish bolalarning tabiiy qiziqishini oshirib, o'quv jarayoniga faol jalb etadi. O'yin orqali bola faqat eshituvchi emas, balki faol ishtirokchi bo'ladi, bu esa nutqning shakllanishini sezilarli darajada jadallashtiradi. Innovatsion o'yinli ta'limning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, u bolaning tasavvuri va fikrlashini faollashtiradi. Masalan, multimediya asosidagi interfaol ertaklar, animatsiyalar,

elektron kartochkalar, virtual sahnalashtirish kabi vositalar bolalarda soʻz boyligini kengaytiradi, toʻgʻri talaffuzni shakllantiradi va nutqni mantiqiy tuzishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar bilan uygʻunlashtirilgan oʻyinlar bolalarda eshitish, koʻrish, tahlil qilish, javob qaytarish tezligini oshiradi. Nutqni rivojlantirish jarayonida innovatsion oʻyinli taʼlimdan foydalanishning yana bir muhim jihati – multimodal oʻqitish imkoniyatidir. Multimodal taʼlim turli sezgi kanallarini bir vaqtda ishga solgan holda nutq faoliyatini faollashtiradi. Masalan, multimedia ekranidagi rasm, tovush, harakatlanayotgan tasvir va topshiriqni birgalikda kuzatish bola miyasida axborotning koʻp kanalli qayta ishlanishiga sabab boʻladi. Bu esa nutq birligining tezroq esda qolishiga, soʻz boyligining kengayishiga va gap tuzish koʻnikmalarining sifatli shakllanishiga yordam beradi.

Innovatsion oʻyinlarda qoʻllaniladigan qulay vositalardan yana biri – raqamli ovozli kartochkalardir. Har bir kartochkada soʻz ovozli aytiladi, tasviri koʻrsatiladi va baʼzan kichik interfaol topshiriq beriladi. Bu bolalarning soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilishini, tovushlarni farqlay olishini va eslab qolish tezligini oshiradi. Ovozli kartochkalar ayniqsa uch yoshdan besh yoshgacha boʻlgan bolalar uchun samarali boʻlib, ular fonetik eshituvni mustahkamlaydi.

Nutqni rivojlantirishda texnologiyadan tashqari innovatsion metod sifatida kreativ dramatisatsiya ham keng qoʻllanmoqda. Dramalashtirilgan oʻyinlar orqali bolalar ertak yoki hikoyaning qahramonlariga aylanib, ularning nutq ohangini, his-tuygʻularini ifoda etishga harakat qiladi. Bunday oʻyinlar nafaqat fonetik ikkiqliklarni kamaytiradi, balki bolalarda badiiy ifodali nutqni shakllantiradi. Dramatisatsiya jarayonida bola oʻziga rol tanlaydi, oʻz fikrini mustaqil ifodalashga urinadi, bu esa nutq faolligini tabiiy ravishda oshiradi.

Innovatsion oʻyinli taʼlimda muammoli vaziyatli oʻyinlardan foydalanish ham natijadorlikni kuchaytiradi. Masalan, “Kim qayerga ketadi?”, “Qahramon nima qildi?”, “Nimani tanlaysan va nega?” kabi savollarga asoslangan oʻyinlar bolaning mantiqiy fikrlashi, sabab-oqibatni tushunishi va izohlay olishi, nutqning mantiqiy tarkibini shakllantirishga yordam beradi. Bunday muammoli topshiriqlar orqali bola nafaqat nutqiy faollashadi, balki mustaqil fikr yuritish kompetensiyasi ham rivojlanadi.

Nutqni rivojlantirishga qaratilgan sensor-integrativ oʻyinlar ham samarali hisoblanadi. Ushbu oʻyinlarda bola predmetlarni ushlab koʻradi, taʼmini, rangini, shaklini tavsiflaydi. Misol uchun, “Qoʻlimda nima bor?”, “Qaysi predmet yumshoq?”, “Qanday hid kelmoqda?”

kabi o'yinlar orqali bola tasviriy so'zlarni faol ishlatadi. Bu mashqlar sensor rivojlanish bilan birga tasvirlovchi, aniqlovchi va ta'riflovchi nutqning shakllanishiga xizmat qiladi.

Bolalar nutqini rivojlantirishda jamoaviy kooperativ o'yinlar ham o'ziga xos o'rin tutadi. Jamoaviy o'yinlar davomida bola o'z mas'uliyatini his qiladi, sheriklari bilan kelishgan holda fikr bildiradi, mazmunli muloqot olib boradi. "Birgalikda hikoya tuzamiz", "Rasmdan ertak yaratamiz", "Zanjirli gaplar" kabi kooperativ o'yinlar guruhdagi barcha bolalarni faol fikrlashga, ijtimoiy muloqotga undaydi. Bu esa ularning ijtimoiy-nutq kompetensiyasini chuqur rivojlantiradi.

Shuningdek, innovatsion yondashuv sifatida "aqliy hujum", "fikrlar savati", "klaster", "konseptual xarita" kabi interfaol metodlar ham maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishga moslashtirilgan. Bu metodlar bolalarda bir fikrdan boshqasiga o'tish, mavzuni izohlash, bog'lanishlarni topish va so'zlar orasida semantik aloqalarni anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shunday interfaol topshiriqlar orqali nutqning leksik va grammatik jihatlari birgalikda shakllanadi.

Innovatsion o'yinlarning yana bir afzalligi – bola o'zining psixologik holatini erkin ifoda etishi va o'ziga ishonchini oshirishi. Nutqi sust yoki tortinchoq bolalar uchun interfaol o'yinlar ijobiy psixologik muhit yaratadi. Ular o'yin davomida qo'rquvni yengadi, o'z fikrini aytishga harakat qiladi, asta-sekin nutqiy faollikni orttiradi.

Innovatsion o'yinli ta'lim jarayonida bolalarning nutq rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yana bir yo'nalish – kommunikativ muhitni yaratishdir. Kommunikativ muhit shunday tashkil etilishi kerakki, unda bola muloqotga majburlanmasdan, o'zi istagan holda fikr bildirishi, savol berishi, javob qaytarishi va o'z rolini anglab yetishi zarur. Bunda tarbiyachining nutqi, intonatsiyasi, rag'batlantiruvchi usullari, ochiq savollar berishi o'yin jarayonini jonlantiradi va bolalarni faol nutqiy muloqotga undaydi.

Nutqni rivojlantirishda tabiat bilan bog'liq innovatsion o'yinlar ham samarali bo'lib, ular orqali bola o'zi ko'rgan ob'ekt va hodisalarni tasvirlaydi, ta'riflaydi, solishtiradi. Masalan, bog'da o'tkaziladigan "Tabiatni tinglaymiz", "Nimani ko'rding?", "Ranglarni topamiz" kabi o'yinlar bolada kuzatish qobiliyatini kuchaytiradi, bu esa nutqiy izohlar berish ko'nikmasini tabiiy shakllantiradi. Tabiat bilan bog'langan faoliyatlar nafaqat so'z zahirasini kengaytiradi, balki bolalarning emotsional-intellektual rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

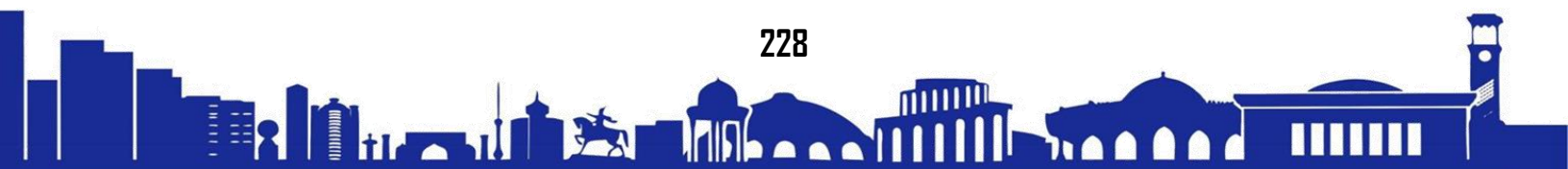
Innovatsion o‘yinlarda sensor va motorik faoliyatning uyg‘unligi ham nutqni rivojlantiruvchi omillardan biridir. Masalan, harakatli o‘yinlarda tarbiyachi turli buyumlarning nomlarini, harakat yo‘nalishlarini, rang va shakllarni aytadi, bola esa ularni bajaradi. “Tez ayt va bajar”, “Top va yugurib kel”, “Qaysi buyumni olib kelding?” kabi o‘yinlar nutq va harakatni birlashtirgan holda bolaning idrokini, tezkor fikrlash qobiliyatini va nutq tezligini oshiradi. Bunday o‘yinlar nutqi sust rivojlangan bolalar uchun ayniqsa muhim bo‘lib, ular nutqni ko‘p kanalli faoliyat orqali o‘zlashtira boshlaydi.

Nutqni rivojlantirishda tasviriy ijod bilan uyg‘unlashgan innovatsion o‘yinlar ham katta ahamiyatga ega. Rasm chizish, loydan yasash, qurilish konstruktori bilan ishlash jarayonida bola bajarilayotgan harakatni og‘zaki izohlaydi, bu esa tasviriy nutqni rivojlantiradi. Masalan, “Rasmim haqida gapirib beraman”, “Loydan kimni yasaldi?”, “Qurilgan uyni tasvirlab ber” kabi o‘yinlar bolani tasvirlash, aniqlash, izohlash va taqqoslashga o‘rgatadi. Natijada bola nafaqat ijod qiladi, balki nutq orqali o‘z fikrini shakllantiradi.

Innovatsion o‘yinli ta’limning yana bir samarali shakli – ijodiy hikoya tuzish o‘yinlaridir. Bolalarga rasmi kartochkalar beriladi, ular shu rasmlar bo‘yicha kichik hikoya tuzadi, voqealar ketma-ketligini aniqlaydi, qahramonlarning harakatlarini tushuntiradi. “Rasmlardan ertak yaratamiz”, “Qahramonlar gapiradi”, “Hikoyani davom ettir” kabi o‘yinlar bolada bog‘lanishli nutqni rivojlantiradi. Bu metod bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi va ularda voqea-hodisalarni izchil bayon qilish malakasini shakllantiradi.

Munozarali o‘yinlar innovatsion nutqiy faoliyatning yana bir ko‘rinishidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng oddiy ko‘rinishda beriladigan munozaralar – tanlash, taqqoslash, sabab keltirish kabi topshiriqlar bo‘lishi mumkin. Masalan, “Nimani tanlaysan va nega?”, “Qaysi qahramon yaxshi?”, “Bu vaziyatda nima qilgan bo‘larding?” kabi savollar bolaning fikrini asoslashga undaydi. Bunday mashg‘ulotlar orqali bola nafaqat so‘zlaydi, balki o‘z fikrini himoya qilishga urinadi, bu esa nutqning ijtimoiy va mantiqiy jihatlarini mustahkamlaydi.

Innovatsion o‘yinlarning yanada samarali bo‘lishi uchun tarbiyachi tahlil, kuzatuv, baholash va rag‘batlantirish usullarini qo‘llashi muhimdir. Har bir o‘yin jarayonida bolaga kichik yutuqlar uchun maqtov bildirilishi, faol ishtirokchilar rag‘batlantirilishi, ijobiy kayfiyat yaratilishi nutq faolligini sezilarli darajada oshiradi. Tarbiyachi bolani tanqid qilmasdan,

aksincha uning har bir kichik muvaffaqiyatini qo'llab-quvvatlashi o'yinli ta'limning tabiiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, rolli o'yinlar innovatsion ta'limning eng samarali turlaridan hisoblanadi. Doktor va bemor, do'konchi va xaridor, mehmon va mezbbon kabi o'yinlar bolalarning dialogik nutqini rivojlantiradi, ularni real hayotiy vaziyatni tasavvur qilishga va so'zlashuv jarayonida faol bo'lishga o'rgatadi. Bu turdagi o'yinlarda bola mustaqil fikrlaydi, gap tuzadi, savol beradi va javob qaytaradi.

Nutqni rivojlantirishda sensor o'yinlar va interfaol topshiriqlar ham alohida ahamiyatga ega. Rasmi kartochkalar, harf va tovush o'yinlari, tovushni ajratish mashqlari, qiyoslash va farqlash asosidagi topshiriqlar orqali bola so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni, tovushlarning farqini eslab qolishni o'rganadi. Bunday innovatsion yondashuvlar logopedik muammolarning oldini olishda ham samaralidir.

Innovatsion o'yinli ta'lim jarayonida guruhviy va juftlikda bajariladigan topshiriqlar bolalarda muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bola o'z fikrini boshqalarga tushuntirishga harakat qiladi, tengdoshlarini tinglaydi, bahs-munozara elementlarida ishtirok etadi. Bu esa nutq faoliyatining ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Ayniqsa, STEAM yondashuvi asosidagi o'yinlar bolalarni nutq faoliyatiga yanada faol jalb etadi. Qurilish konstruktori bilan ishlash, loydan figura yasash, kichik tajribalar o'tkazish jarayonida bola o'z qilayotgan amallarini og'zaki izohlaydi, bu esa nutqning tabiiy rivojlanishiga yordam beradi. Bolaning "Men nima qilyapman?", "Nima uchun bunday bo'ldi?" kabi savollar asosida fikr yuritishi uning og'zaki nutqini faollashtiradi.

Innovatsion o'yinlar bolalarda nutq motivatsiyasini oshiradi. Bola nachora mashg'ulotda emas, balki qiziqish bilan o'ynayotganini his qiladi va nutq faoliyatida erkin bo'ladi. Bu esa nutqni rivojlantirish jarayonini majburiy emas, balki zavqli mashg'ulotga aylantiradi. Innovatsion o'yinli ta'limdan foydalanishda asosiy maqsadlardan yana biri – bolalarning faol kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdir. Buning uchun ta'lim jarayonida ochiq nutq vazifalaridan foydalanish samaralidir. Masalan, bolaga biror predmetni tanlab, uni tasvirlab berish, ko'rgan voqeasini hikoya qilish yoki biror ob'ekt haqida o'z fikrini aytish kabi topshiriqlar beriladi. Ushbu faoliyatlar bolaga mustaqil gap tuzishni, o'z fikrini aniqlik bilan bayon etishni va nutqni mantiqan bog'lashni o'rgatadi. Shu tarzdagi topshiriqlarda bola o'zini erkin his qilganda, uning nutq faolligi sezilarli darajada oshadi.

Nutqni rivojlantirishda interaktiv ta'lim platformalari va raqamli o'yinlar ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim o'yin dasturlari tovushlarni farqlash, so'zlarni o'qish, harflarni tanish yoki hikoya mazmunini tushunish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi. Bu o'yinlar bolalar uchun qiziqarli bo'lib, ularni nutqiy mashg'ulotlarga jalb etadi. Raqamli texnologiyalar orqali bola xatolarini tez anglaydi, to'g'ri talaffuz bo'yicha takrorlash imkoniga ega bo'ladi, vizual va audio stimulyatorlar uning idrokini faollashtiradi.

Bundan tashqari, bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida ko'p sensorli ta'lim (multisensory learning) tamoyillari ham qo'llaniladi. Ushbu yondashuvda bola bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish, ushlab, harakat qilish orqali o'rganadi. Masalan, harf shaklini qum ustiga chizish, tovushni tinglab, mos harfni topish, predmetni ushlab uning nomini aytish, predmet rangiga qarab guruhlariga ajratish – bularning barchasi nutqni rivojlantirishning multisensor usullaridir. Bu texnologiya ayniqsa nutqi sekin rivojlanayotgan bolalar uchun juda samaralidir, chunki ular ko'proq his qilish, qidirish va tajriba qilish orqali nutqiy faoliyatga jalb etiladi.

Innovatsion o'yinlarning samaradorligini oshiruvchi jihatlardan yana biri – emotsional muhitning to'g'ri yaratilishidir. Bola o'yin davomida o'zini qulay his qilsa, u o'z fikrini erkin va tabiiy ifoda eta oladi. Shu sababli o'yin jarayonlari ko'pincha qiziqarli musiqalar, yorqin ranglar, yumshoq o'yinchoqlar, quvnoq topshiriqlar bilan uyg'unlashtiriladi. Emotsional qulaylik bilan uyg'unlashgan o'yinlar bolada nutqqa bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi va nutqning tabiiy ravishda paydo bo'lishini ta'minlaydi.

Nutqni rivojlantirishda innovatsion o'yinlar ichida kommunikativ drama terapiyasi elementlaridan foydalanish ham o'z samarasini bermoqda. Drama terapiyasi elementlari bolaning ichki dunyosini ifoda etishga yordam beradi, u o'zini hissiy jihatdan aniqroq ifoda etishga harakat qiladi. Bu usul qo'rqqoqlik, tortinchoqlik, nutqiy to'siqlarni kamaytirishda juda foydalidir. Bola qahramon roli orqali, obrazga kirib, o'z fikr va hislarini erkin namoyon qiladi. Natijada nutqning ravonligi, emotsional boyligi va ifodaviyligi ortadi.

Nutqni rivojlantirishda STEM va STEAM elementlari asosidagi innovatsion o'yinlar ham keng qo'llanilmoqda. Masalan, qurilish materiallari bilan ishlash, oddiy tajribalar o'tkazish, geometrik shakllardan foydalanib kompozitsiya yaratish kabi mashg'ulotlar bola nutqini faollashtiradi. U bajarilayotgan amallarni izohlaydi, natijani tavsiflaydi va jarayon davomida yangi so'zlarni faol qo'llay boshlaydi. Bu usul bolaning tafakkurini chuqurlashtiribgina qolmay, uning nutqiy lug'at boyligini talab darajasida kengaytiradi.

Shuningdek, innovatsion o‘yinlarda kooperativ yondashuv, ya’ni “hamkorlikda o‘rganish modeli” juda samaralidir. Bu usulda bolalar kichik guruhlar bo‘lib ishlaydi, bir-biriga yordam beradi, o‘zaro fikr almashadi va vazifani bajarish jarayonida muloqot qiladi. Bunda bola nutqiy kommunikatsiyaning tabiiy ehtiyojini sezadi va o‘z fikrini ifodalashga intiladi. Guruh muhiti ijtimoiy-nutqiy rivojlanishning eng kuchli mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion o‘yinli ta’limdan foydalanish o‘quv jarayonining sifatini oshiruvchi eng samarali metodlardan biridir. O‘yin bilan birga zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanishi bola faoliyatini jonlantiradi, uning fikrlash, muloqot va tafakkur doirasini kengaytiradi. Innovatsion yondashuvlar, interfaol texnologiyalar, rolli o‘yinlar, multimediyaviy vositalari, sensor mashqlar nutqni bosqichma-bosqich to‘g‘ri shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday yondashuvlarda tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki bola rivojini rag‘batlantiruvchi yo‘naltiruvchi rolini bajaradi. Natijada bola erkin fikrlaydigan, mustaqil gap tuza oladigan, mazmunli muloqot olib boradigan shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish Konsepsiyasi. – Toshkent.
2. Yo‘ldosheva Sh., Hasanboeva O. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Pedagogika nashriyoti.
3. Rasulova D. Innovatsion o‘yin texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni. – Pedagogika jurnali.
4. Turdiboyeva N. Bolalar nutqini shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanish. – Ilmiy risola.
5. Ma’naviyat va ma’rifatga oid zamonaviy pedagogik adabiyotlar to‘plami. – Toshkent.
6. Abdullayeva M. Maktabgacha ta’limda STEAM elementlari bilan ishlashning amaliy tavsiyalari. – Ilmiy-amaliy maqola.
7. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi” o‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

